

«Εξ αποστάσεως επιμόρφωση εκπαιδευτικών: μοντέλα σχεδιασμού και οργάνωσης».

Αναστασιάδης Θεοδόσιος¹

¹ Δάσκαλος, Δημοτικό Σχολείο Αιγείρου
thanasta27@yahoo.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Πάντα επίκαιρο το θέμα της επαγγελματικής ανάπτυξης των εκπαιδευτικών, συνδέεται με οριοθετήσεις που αφορούν στην ποιότητα και αποτελεσματικότητα του σχολικού συστήματος. Η ραγδαία ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών φέρνει στο προσκήνιο νέα επιμορφωτικά μοντέλα που διευκολύνουν το συνδυασμό της εργασίας με τη μάθηση, ενθαρρύνουν την ενεργητική συμμετοχή στις διαδικασίες, έχουν συνέχεια και βάθος χρόνου, ανταποκρίνονται στις εξειδικευμένες επαγγελματικές ανάγκες και υλοποιούνται μέσα από ευέλικτες μορφές, όπως η εκπαίδευση από απόσταση. Τα τελευταία χρόνια διερευνώνται νέα καινοτόμα επιμορφωτικά πρότυπα, με χαρακτηριστικά τη χρονική και τοπική ευελιξία, τα οποία χρησιμοποιούν εξ αποστάσεως προγράμματα σε συνδυασμό με διαζώσης θεωρητικά μαθήματα. Στο πλαίσιο μιας βιβλιογραφικής επισκόπησης παραδειγμάτων και εφαρμογών, παρουσιάζονται και συζητούνται ορισμένα από αυτά, όπως το μικτό/ υβριδικό μοντέλο, οι κοινότητες μάθησης, η εικονική τάξη, η σύγχρονη και ασύγχρονη τηλεεκπαίδευση κ. α.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Εξ Αποστάσεως Επιμόρφωση, Επαγγελματική Ανάπτυξη, Μικτό/ υβριδικό μοντέλο, Εικονική τάξη, Κοινότητες μάθησης

Εισαγωγή: Οριοθέτηση του πεδίου.

Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών είναι ένα από τα ζητήματα που απασχολούν διαρκώς την εκπαιδευτική κοινότητα, καθώς αποτελεί ένα από τα πιο συχνά σημεία αναφοράς για τη βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης. Η επιμόρφωση όπως έχει οριστεί από τους Porter & Henderson (1978, όπως αναφέρεται από τους Γκότοβος κ. α., 2000), είναι το σύνολο των δραστηριοτήτων και των μέτρων που εφαρμόζονται με κύριο σκοπό την ανάπτυξη και καλλιέργεια των ακαδημαϊκών ή επαγγελματικών γνώσεων, δεξιοτήτων, ικανοτήτων και πρακτικών των εκπαιδευτικών κατά τη διάρκεια της θητείας τους. Βασικές αρχές και παραδοχές σύμφωνα με αυτό τον ορισμό, είναι ότι η επιμόρφωση:

- προϋποθέτει την ύπαρξη της ακαδημαϊκής μόρφωσης και επαγγελματικής εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών,
- συνδέεται στενά με την προϋπάρχουσα βασική εκπαίδευση,
- αποτελεί μια διαδικασία η οποία πραγματοποιείται είτε σε προσωπικό-ατομικό είτε σε συλλογικό επίπεδο,
- αποσκοπεί στην προσωπική, κοινωνική και επαγγελματική ανάπτυξη του ατόμου σε όλη τη διάρκεια της ζωής του και πρέπει να θεωρείται αναπόσπαστο μέρος της επαγγελματικής δραστηριότητας του εκπαιδευτικού δια βίου,
- συμβάλλει στην εξέλιξη των εκπαιδευτικών και στην προσφορά νέων ευκαιριών επαγγελματικής ικανοποίησης.

Η επιμόρφωση σύμφωνα με τα παραπάνω, θεωρείται μια από τις κύριες παραμέτρους αποτελεσματικότητας του σχολείου, μοχλός ανανέωσης και εκσυγχρονισμού του εκπαιδευτικού συστήματος (Χατζηπαναγιώτου, 2001) και αναπόσπαστο μέρος μιας διαρκούς προσωπικής και **επαγγελματικής ανάπτυξης** των εκπαιδευτικών (Μαυρογιώργος, 1999). Η τελευταία προσδιορίζεται ακριβώς ως μια διαδικασία μάθησης και ως τέτοια, ταυτίζεται με τη βελτίωση του εκπαιδευτικού στην άσκηση του επαγγέλματός του, με την επιθυμία του να κάνει καλύτερα και πιο αποτελεσματικά τη δουλειά του. Οι εκπαιδευτικοί γενικότερα, αναπτύσσονται επαγγελματικά, όταν έχουν τη δυνατότητα να πειραματίζονται δημιουργικά στην αίθουσα διδασκαλίας, όταν λειτουργούν σε ένα υποστηρικτικό πλαίσιο συνεργασίας, όταν υιοθετούν ερευνητική στάση σχετικά με τη δική τους πρακτική. Εξάλλου, στις μέρες μας οι επιστημονικές εξελίξεις, οι εκπαιδευτικές και κοινωνικές αλλαγές, απαιτούν από αυτούς να ενημερώνονται συστηματικά και να συμμετέχουν σε διαδικασίες προσωπικής και επαγγελματικής ευαισθητοποίησης.

Στο πλαίσιο αυτό, η συζήτηση για την επιμόρφωση και επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών, κινείται προς τη διαμόρφωση σύγχρονων δομών και μεθοδολογικών προσεγγίσεων (Μπαγάκης, 2005). Η ανεπάρκεια των υπάρχοντων σχημάτων φέρνει στην επιφάνεια νέα επιμορφωτικά μοντέλα που υλοποιούνται μέσα από ευέλικτες μορφές, όπως η εκπαίδευση από απόσταση. Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση περιγράφεται ως ένα σύστημα, μια εκπαιδευτική μέθοδος στην οποία ο εκπαιδευόμενος χρησιμοποιεί την κατοικία του ως χώρο μάθησης και μελετά με το δικό του ρυθμό, υποστηριζόμενος από ειδικά σχεδιασμένο υλικό και καθηγητές-συμβούλους. Ο Λιοναράκης (1999; 2008), την ορίζει ως **πολυμορφική εκπαίδευση**, που διαφοροποιείται ποιοτικά αναφορικά με τα εκπαιδευτικά μέσα και εργαλεία που χρησιμοποιεί και συνίσταται στην υιοθέτηση συγκεκριμένων αρχών μάθησης και διδασκαλίας, ενώ παράλληλα διδάσκει και ενεργοποιεί τον εκπαιδευόμενο ως προς το πώς να μαθαίνει μόνος του και να λειτουργεί αυτόνομα.

Εξ αποστάσεως επιμόρφωση των εκπαιδευτικών: Μοντέλα σχεδιασμού και ανάπτυξης.

Στις μέρες μας κάνουν την εμφάνισή τους διδακτικές προσεγγίσεις που στηρίζονται σε ένα μοντέλο που ονομάζεται μικτό, με το οποίο περιγράφονται μορφές εκπαίδευσης που συνδυάζουν δραστηριότητες που υλοποιούνται στους παραδοσιακούς χώρους διδασκαλίας, με δραστηριότητες εξ αποστάσεως, αξιοποιώντας το διαδίκτυο (Δημητριάδης & Λιώτσιος, 2005). Τα εξ αποστάσεως προγράμματα επιμόρφωσης συχνά υλοποιούνται σε συνδυασμό με δια ζώσης συναντήσεις και στη βιβλιογραφία χαρακτηρίζονται με τον όρο **μικτά ή υβριδικά μοντέλα μάθησης**. Σχετική παρέμβαση που συνδυάζει παραδοσιακές συναντήσεις και ασύγχρονες εκπαιδευτικές δραστηριότητες εξ αποστάσεως, μέσω ενός διαδικτυακού μαθησιακού περιβάλλοντος (B.S.C.W.), υλοποιήθηκε στο Διδασκαλείο «Δημήτρης Γληνός» (Παρασκευάς κ. α., 2001). Το μοντέλο εφαρμόστηκε στο πλαίσιο μιας επιμορφωτικής παρέμβασης υβριδικού χαρακτήρα στην οποία συμμετείχαν εν ενεργεία εκπαιδευτικοί και η οποία αφορούσε το γνωστικό αντικείμενο των ρευστών. Η ανάπτυξη εργαλείων επικοινωνίας και συνεργασίας που βασίζονται στο διαδίκτυο και τον παγκόσμιο ιστό αποτελεί τη βάση σχεδιασμού και υλοποίησης **«διαδικτυακών εικονικών τάξεων»** με στόχο την υποστήριξη ευέλικτων συστημάτων εκπαίδευσης και επιμόρφωσης.

Μία από τις βασικές κατηγοριοποιήσεις μοντέλων εκπαίδευσης από απόσταση, σχετίζεται με τον παράγοντα χρόνο και τον τρόπο αλληλεπίδρασης εκπαιδευτή- εκπαιδευομένων και αφορά στη σύγχρονη και ασύγχρονη τηλεεκπαίδευση (Παπαδάκης κ. α., 2014). Η πρώτη απαιτεί από το διδασκόμενο να συμμετέχει σε κάποια μορφή εκπαιδευτική διεργασία σε προκαθορισμένο πραγματικό χρόνο και πιθανώς, τόπο. Το μοντέλο βασίζεται στην παρουσίαση του θέματος από μέρους του εκπαιδευτή, στη δυνατότητα υποβολής ερωτήσεων και λήψης απαντήσεων (υπηρεσίες γραπτών μηνυμάτων, chat, τηλεδιάσκεψη). Μέσα από αυτή τη διαδραστική επικοινωνία δημιουργείται η **ηλεκτρονική ή εικονική τάξη**. Η ασύγχρονη τηλεεκπαίδευση δεν απαιτεί ταυτόχρονη συμμετοχή, προσφέροντας έτσι περισσότερη αυτονομία. Εδώ χρησιμοποιούνται όλα τα διαθέσιμα μέσα παρουσίασης της πληροφορίας (e-mail, ομάδες συζήτησης, πίνακες ανακοινώσεων). Οι εκπαιδευόμενοι μελετούν ειδικά διαμορφωμένο υλικό και επικοινωνούν με τον εκπαιδευτή ώστε να εκφράσουν απορίες, να πάρουν απαντήσεις και να υποβάλλουν εργασίες.

Η ραγδαία ανάπτυξη των Νέων Τεχνολογιών συμβάλλει καθοριστικά στη διαμόρφωση ενός νέου περιβάλλοντος στο χώρο της εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης. Ο Αναστασιάδης (2006; 2007), αναφερόμενος σε ζητήματα σχεδιασμού περιβαλλόντων μικτής μάθησης για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών της ομογένειας, υποστηρίζει πως ο συνδυασμός τεχνολογιών σύγχρονης (τηλεδιασκέψεις) και ασύγχρονης μετάδοσης (διαδικτυακή πλατφόρμα), δημιουργεί συνθήκες διαμόρφωσης μιας ολοκληρωμένης επιμορφωτικής πρότασης. Η εφαρμογή προηγμένων μαθησιακών περιβαλλόντων κρίνεται κατάλληλη για την ανάπτυξη επιμορφωτικών προγραμμάτων εκπαιδευτικών σε σχολεία απομακρυσμένων περιοχών (Αποστολάκης κ. α., 2008).

Οι σύγχρονες διαδικτυακές τεχνολογίες επιτρέπουν νέου τύπου μαθησιακές αλληλεπιδράσεις. Οι δυνατότητες αυτές φέρνουν στο προσκήνιο νέα παιδαγωγικά μοντέλα και επαναπροσδιορίζουν την από απόσταση εκπαίδευση. Σε αρκετές από τις αναφερόμενες περιπτώσεις, οι συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί συγκροτούν ηλεκτρονικές **κοινότητες μάθησης**, δικτυακές τοποθεσίες, όπου επικοινωνούν, συνεργάζονται, οικοδομώντας τελικά τη γνώση. Οι Χλαπάνης & Δημητρακοπούλου (2005), περιγράφουν στην εργασία τους τη διαδικασία της δημιουργίας, της εξέλιξης και του συντονισμού μιας κοινότητας μάθησης στο πλαίσιο ενός επιμορφωτικού προγράμματος υποστηριζόμενου από τις τεχνολογίες της επικοινωνίας. Διαδικτυακές δομές ανταλλαγών όπως οι κοινότητες πρακτικής και μάθησης έχουν μελετηθεί ιδιαίτερα (Wenger, 1998). Οι δικτυακές μαθησιακές κοινότητες παρέχουν έναν ευέλικτο τρόπο επιμόρφωσης, κατάρτισης και επικοινωνίας. Ιδρύονται και διατηρούνται διαμέσου της διαχείρισης ενός εικονικού μαθησιακού περιβάλλοντος. Ως κοινότητα ορίζεται μια ομάδα ατόμων τα οποία συναθροίστηκαν, πραγματικά ή διαδικτυακά, με σκοπό την επίτευξη κοινών στόχων. Τα άτομα που συμμετέχουν σε αυτές έχουν ως σκοπό να αποκτήσουν ή να εμπλουτίσουν τις γνώσεις τους, μέσω της αλληλεπίδρασης και συνεργασίας με άλλους. Είναι φυσικό άνθρωποι που διδάσκουν το ίδιο αντικείμενο να αντιμετωπίζουν κοινά καθημερινά προβλήματα και προκλήσεις. Συχνά εντοπίζουν αξιόλογες λύσεις, καινοτομούν και δημιουργούν ποιοτικό εκπαιδευτικό υλικό. Τη δυνατότητα διαμοιρασμού αυτών των πόρων παρέχουν υπηρεσίες του web 2. 0, όπως τα blogs, οι ομάδες συζήτησης και τα wikis.

Τα ερευνητικά δεδομένα συντείνουν στις δυνατότητες επέκτασης της εξ αποστάσεως μεθόδου (Perraton, 1993; Robinson & Latchem, 2003). Ο

Ανδρέου (2001), υποστηρίζει ότι η εξ αποστάσεως επιμόρφωση μπορεί να υιοθετηθεί με κύκλους επιμορφωτικών μεταπτυχιακών προγραμμάτων, με την ανάπτυξη της σε μέσης διάρκειας προγραμμάτων από τους φορείς επιμόρφωσης, με την ένταξή της ως συμπληρωματικής μορφής σε μεγάλης διάρκειας προγράμματα και με την οργάνωση ειδικών ενδο-υπηρεσιακών μεταπτυχιακών. Σύμφωνα με τους Παπαδάκη κ. α. (2003), τα προγράμματα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης δίνουν δυνατότητες χρήσης διαφορετικών μοντέλων επιμόρφωσης όπως:

- **Αυτο-επιμόρφωση:** πρόσβαση, αναζήτηση και ανάκτηση σε ειδικά σχεδιασμένο επιμορφωτικό και ενημερωτικό υλικό.

- **Καθοδηγούμενη αυτο-επιμόρφωση:** με χρονοδιάγραμμα επικοινωνίας με τον επιμορφωτή, είτε με φυσική παρουσία σε ομαδικές συναντήσεις είτε μέσω διαδικτύου είτε μέσω σύγχρονων συναντήσεων.

- **Συνεργατική επιμόρφωση:** σύγχρονη και ασύγχρονη επικοινωνία, με συμμετοχή σε θεματικούς κύκλους συζητήσεων και εκπόνηση συνεργατικών δραστηριοτήτων.

Στα παραπάνω διδακτικά πρότυπα στηρίζεται η ανάπτυξη προγραμμάτων επαγγελματικής ανάπτυξης εκπαιδευτικών με τη χρήση των Νέων τεχνολογιών. Μετά από τη μελέτη στάσεων των εκπαιδευτικών απέναντι στις Τ.Π.Ε., οι Μπρατίσης κ. α. (2003), προτείνουν ορισμένες αρχές σχεδιασμού ενός μοντέλου διαρκούς και συστηματικής στήριξης και επιμόρφωσής τους, που βασίζεται στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Οι Κιουλάνης κ. α. (2011), συζητούν στην εργασία τους για το σχεδιασμό και την οργάνωση επιμορφωτικού σεμιναρίου που υλοποιήθηκε με εξ αποστάσεως μεθοδολογία, βασισμένο σε διαμορφωμένο πολυμορφικό υλικό και στη μέθοδο μάθησης μέσω επίλυσης προβλημάτων. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η περιγραφή του πλαισίου εφαρμογής ενός διαδικτυακού μαθήματος με τη μέθοδο «six thinking hats» του E. D. Bono (Κιουλάνης κ. α., 2013). Το αντικείμενο της επιμόρφωσης αποτελούσε η μάθηση μέσω της τέχνης και η μάθηση μέσω σχεδιασμού. Η μελέτη των Μπίκου & Τζιφόπουλου (2013), αναφέρεται στο μοντέλο μικτής ηλεκτρονικής μάθησης με συναντήσεις, δραστηριότητες σύγχρονης-ασύγχρονης τηλεεκπαίδευσης, που εφαρμόστηκαν στο πλαίσιο ενός προγράμματος για την εξ αποστάσεως επιμόρφωση σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Σε αντίστοιχες μεθόδους στηρίχτηκε και η υλοποίηση προγράμματος βελτίωσης των επαγγελματικών προσόντων των εκπαιδευτικών σε θέματα διαχείρισης της πολυπολιτισμικότητας και της επιθετικότητας (Μουζάκης κ.α., 2009). Η αξιοποίηση της συνδυαστικής μάθησης φαίνεται να αυξάνεται διαρκώς παρέχοντας σημαντικά παιδαγωγικά αποτελέσματα (Βορβή & Παπαγάλου, 2013).

Προδιαγραφές σχεδιασμού και εφαρμογής της εξ αποστάσεως επιμόρφωσης.

Η επισκόπηση αναδεικνύει τα περιθώρια ευελιξίας και προσαρμοστικότητας στις μεθοδολογίες υλοποίησης των προγραμμάτων. Οι σύγχρονες τεχνολογίες που σχετίζονται με το διαδίκτυο, παρέχουν ποικίλες δυνατότητες. Η επιμόρφωση γίνεται μέσα από ειδικά διαμορφωμένους τόπους, ενώ η επικοινωνία διεξάγεται με ασύγχρονο ή σύγχρονο τρόπο.

Ο σχεδιασμός της επιμόρφωσης από απόσταση, σύμφωνα με το Μακράκη (1996), περιλαμβάνει ανάλυση (ανάλυση αναγκών, καθορισμό στόχων, καθορισμό πλαισίου λειτουργίας), ανάπτυξη (τεχνολογία, μαθησιακό υλικό), εφαρμογή και αξιολόγηση. Αντίστοιχα, ο Αναστασιάδης (2006),

διαμορφώνει μια πρόταση που εμπεριέχει ανάλυση (αναγκών, χαρακτηριστικά εκπαιδευόμενων), σχεδιασμό (παιδαγωγικές, τεχνολογικές και οργανωτικές διαστάσεις, μεθοδολογία αξιολόγησης), υλοποίηση και αξιολόγηση. Επαρκώς οριοθετημένα μεθοδολογικά πλαίσια σχεδιασμού παραθέτουν οι Βεργίδης & Καραλής (2008), εκκινώντας από την ανίχνευση των επιμορφωτικών αναγκών. Υποστηρίζουν μάλιστα, πως η συμμετοχή των ενήλικων εκπαιδευόμενων στα διάφορα στάδια ανάπτυξης ενός προγράμματος και ανάλυσης των αναγκών τους, αναγνωρίζονται ως προϋποθέσεις για το σχεδιασμό και οργάνωση επιμορφωτικών δράσεων.

Με βάση τη μελέτη των σχετικών παραδειγμάτων και εφαρμογών, η διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου εκπαιδευτικού μοντέλου (Δήμου, 2003), θα πρέπει να περιλαμβάνει, α: πρόσωπο με πρόσωπο συναντήσεις και εξ αποστάσεως καθοδηγούμενη αυτο-επιμόρφωση, με την αξιοποίηση του διαδικτύου, β: διανομή ειδικά διαμορφωμένου εκπαιδευτικού υλικού, μέσω πλατφόρμας διαχείρισης μαθησιακού περιεχομένου, γ: σύγχρονες και ασύγχρονες μορφές διδασκαλίας, επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης, δ: εφαρμογή ενός αρθρωτού συστήματος διδακτικών-θεματικών ενοτήτων, που παρέχει στους συμμετέχοντες τη δυνατότητα ευέλικτης διαμόρφωσης προγραμμάτων, ε: συγκρότηση φορέα οργάνωσης και υλοποίησης, στ: μηχανισμούς και διαδικασίες πιστοποίησης και αξιολόγησης.

Ένα πρόγραμμα επιμόρφωσης εκπαιδευτικών από απόσταση πρέπει να πληρεί επιπρόσθετα κριτήρια, όπως το σαφή προσδιορισμό διδακτικών στόχων και μεθόδων επικοινωνίας, τη χρήση υπολογιστικών μέσων και χρονικών ορίων, την επιλογή και συγκρότηση της ομάδας των συμμετεχόντων, την αποδοχή ενός πρωτόκολλου επικοινωνίας και συνεργασίας, δηλ., ενός κώδικα δεοντολογίας απαραίτητου για τη διακίνηση της πληροφορίας και τη λειτουργία της ομάδας (Sherry, 1996). Επιπρόσθετα, στην περίπτωση διαδικτυακού περιβάλλοντος, καλό είναι να γνωρίζουν οι συμμετέχοντες να χρησιμοποιούν τα τεχνολογικά εργαλεία, να δημιουργηθεί κλίμα εμπιστοσύνης, να υπάρχει αυτονομία και παρακίνηση, να εξασφαλιστεί ισορροπία ανάμεσα σε τρέχουσες και επιδιωκόμενες γνώσεις (Μπρατίσης & Δημητρακοπούλου 2001). Τελικό ζητούμενο αποτελεί η δημιουργία ενός αξιόπιστα σχεδιασμένου περιβάλλοντος που θα εξασφαλίζει τη συνεχή υποστήριξη και ανατροφοδότηση των εκπαιδευόμενων.

Συμπεράσματα.

Η εφαρμογή της εξ αποστάσεως επιμόρφωσης ανοίγει προοπτικές αναβάθμισης του επαγγελματικού ρόλου των εκπαιδευτικών, με την προϋπόθεση της διαμόρφωσης ενός ολοκληρωμένου παιδαγωγικού μοντέλου για την υλοποίηση επιμορφωτικών παρεμβάσεων. Και τούτο γιατί η εισαγωγή τέτοιων προτύπων προϋποθέτει διαφορετικό (παιδαγωγικό) σχεδιασμό, καθώς τα νέα δεδομένα της εξ αποστάσεως πρακτικής φέρνουν μια σειρά από αλλαγές ρόλων και μεθοδολογίας (Λιοναράκης, 2008).

Η εξ αποστάσεως επιμόρφωση χρειάζεται να στηριχτεί στο δημιουργικό και παιδαγωγικό χαρακτήρα συνδυασμό τεχνολογίας και εκπαίδευσης (Αναστασιάδης, 2007; Λιοναράκης, 1999). Ο συνδυασμός παραδοσιακής και εκπαίδευσης από απόσταση, μέσω της αξιοποίησης του διαδικτύου, προσφέρεται για την υλοποίηση σχετικών προγραμμάτων και μπορεί να αποτελέσει το κυρίαρχο παράδειγμα αποτελεσματικής επιμόρφωσης (Δημητριάδης & Λώτσιος, 2005). Η διδακτική προσέγγιση είναι σημαντικό να ενθαρρύνει την αλληλεπίδραση, να δώσει έμφαση στη συνεργατική

οικοδόμηση της γνώσης, στη σύνδεση των θεμάτων με αυθεντικές καταστάσεις και την επίλυση προβλημάτων, προωθώντας την επαγγελματική ανάπτυξη των συμμετεχόντων.

Αναφορές

Αναστασιάδης, Π. (2006). *Σχεδιασμός και ανάπτυξη διαδικτυακού περιβάλλοντος εξ αποστάσεως εκπαίδευσης για τους εκπαιδευτικούς της ομογένειας*. Ανακτήθηκε 26/2/2016, από τη διεύθυνση <http://www.etpe.gr/custom/pdf/etpe1176.pdf>

Αναστασιάδης, Π. (2007). Οι προηγμένες μαθησιακές τεχνολογίες σύγχρονης και ασύγχρονης μετάδοσης στην υπηρεσία της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης: ζητήματα σχεδιασμού και υλοποίησης συστήματος μικτής μάθησης (Blended Learning) για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών της ομογένειας. Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.), *4ο Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, Τόμ. Β (σ. 628- 649). Αθήνα: Προπομπός.

Ανδρέου, Α. (2001). Η ανοικτή και εξ αποστάσεως επιμόρφωση των εκπαιδευτικών: μια εκδοχή. Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.), *1ο Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*. Πάτρα: Ε.Α.Π.

Αποστολάκης, Ε., Κουλούρης, Π., Σωτηρίου, Σ., & Τσολακίδης, Κ. (2008). Το πρόγραμμα ΔΙΑΣ: επιμόρφωση εκπαιδευτικών ολιγοθέσιων σχολείων μέσω τηλεδιάσκεψης με την αξιοποίηση δορυφορικής τεχνολογίας. Στο: Π. Αναστασιάδης (Επιμ.), *Η τηλεδιάσκεψη στην υπηρεσία της δια βίου μάθησης και της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης* (σελ. 315-378). Αθήνα: Gutenberg.

Βεργίδης, Δ. & Καραλής, Α. (2008). *Εισαγωγή στην εκπαίδευση ενηλίκων: Σχεδιασμός, οργάνωση και αξιολόγηση προγραμμάτων*. Πάτρα: Ε.Α.Π.

Βορβή, Ι. & Παπαγάλου, Φ. (2013). Σχεδιασμός επιμορφωτικής δράσης σχολικού συμβούλου με αξιοποίηση δια ζώσης και εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (blended learning: συνδυαστικής μάθησης). Ένα παράδειγμα. Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.), *7ο Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, Τόμ. 6 (Β) (σ. 46- 54). Αθήνα: Ε.Δ.Α.Ε.

Γκότοβος, Α., Μαυρογιώργος, Γ. & Παπακωνσταντίνου, Π. (2000). *Κριτική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Πράξη*. Αθήνα: Gutenberg.

Δημητριάδης, Σ. & Λιώτσιος, Κ. (2005). Η υβριδική οργάνωση της εκπαίδευσης ως διαδικασία προσαρμογής στις ανάγκες της δια βίου μάθησης. Δημοσίευση σε ηλεκτρονική μορφή στα πρακτικά του συνεδρίου, *Νέες τεχνολογίες και δια βίου μάθηση*, Λαμία 16- 17 Απριλίου 2005.

Δήμου, Χ. (2003). *Ευέλικτο μοντέλο επιμόρφωσης εκπαιδευτικών από απόσταση, επικεντρωμένο σε ένα τεχνολογικά εξελιγμένο και ολοκληρωμένο ψηφιακό περιβάλλον μάθησης*. Ανακτήθηκε 14/4/2015, από τη διεύθυνση <http://www.etpe.gr/custom/pdf/etpe606.pdf>

Κιουλάνης, Σ., Καράκος, Α., Παναγιωτίδου, Α., Παναγιωτίδου, Ε. & Χαρπαντίδου, Ζ. (2011). M@rkus Quests: Επιμόρφωση εκπαιδευτικών με τη χρήση πολυμορφικού υλικού στη βάση της μεθόδου μάθησης μέσω επίλυσης προβλημάτων. Ανακτήθηκε 28/01/2016, από τη διεύθυνση <http://icodl.openet.gr/index.php/icodl/2011/paper/view/112/105>

Κιουλάνης, Σ., Καράκος, Α., Χουλιάρα, Ξ. & Αντωνίου, Π. (2013). Οι θεωρίες «Εξi καπέλα σκέψης», «Μάθηση μέσω τέχνης», και «Μάθηση μέσω σχεδιασμού» στη διαδικτυακή εξ αποστάσεως επιμόρφωση των εκπαιδευτικών. Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.), *7ο Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, Τόμ. 7 (Β) (σ. 105- 112). Αθήνα: Ε.Δ.Α.Ε.

Λιοναράκης, Α. (1999). Εξ αποστάσεως και συμβατική εκπαίδευση: συγκλίνουσες ή αποκλίνουσες δυνάμεις; Στο Α. Ανδρέου (Επιμ.), *Η ανοικτή και εξ αποστάσεως επιμόρφωση των εκπαιδευτικών* (σ. 8- 27). Αθήνα: Ο.Ι.Ε.Λ.Ε.

Λιοναράκης, Α. (2008). *Η εκπόνηση Μεθοδολογικής Προσέγγισης (Διδακτική) των Προγραμμάτων δια βίου εκπαίδευσης από απόσταση*. Ανακτήθηκε 18/11/2009, από τη διεύθυνση, http://esp.inf.teilam.gr/documents/Lionarakis_didaktikh_programm_eae.doc

Μακράκης, Β. (1996). Ένα μοντέλο για το σχεδιασμό συστημάτων ανοικτής και εξ αποστάσεως μάθησης στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Στο: *Ανοικτή και εξ αποστάσεως μάθηση ως εργαλείο για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και την εκπαίδευση των μαθητών*, (σελ. 125-131). Αθήνα: Π. Ι.

Μαυρογιώργος, Γ. (1999). Επιμόρφωση εκπαιδευτικών και επιμορφωτική πολιτική στην Ελλάδα. Στο συλλογικό: *Διοίκηση εκπαιδευτικών μονάδων: Διοίκηση ανθρώπινου δυναμικού* (σ. 93- 135). Πάτρα: Ε.Α.Π.

Μουζάκης, Χ., Μπουρλετίδης, Κ., Μαγκλογιάννης, Β. & Μπουρλετίδης, Δ. (2009). Εξ αποστάσεως επιμόρφωση εκπαιδευτικών της Ανατολικής Μακεδονίας- Θράκης και Ηπείρου. Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.), *5ο Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση* (σ. 195- 209). Αθήνα: Ε.Δ.Α.Ε.

Μπαγάκης, Γ. (2005). *Επιμόρφωση και επαγγελματική ανάπτυξη του εκπαιδευτικού*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Μπίκος, Κ. & Τζιφόπουλος, Μ. (2013). Η επαγγελματική ανάπτυξη των σύγχρονων εκπαιδευτικών: Μοντέλο εφαρμογής της εξ αποστάσεως επιμόρφωσης στη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.), *7ο Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, Τόμ. 4 (Α) (σ. 60-77). Αθήνα: Ε.Δ.Α.Ε.

Μπρατίσης, Θ. & Δημητρακοπούλου Α. (2001). Ολοκληρωμένα περιβάλλοντα εκπαίδευσης από απόσταση μέσω διαδικτύου: παρόν και μέλλον. Στο Β. Μακράκης (Επιμ.), *Νέες τεχνολογίες στην εκπαίδευση και στην εκπαίδευση από απόσταση* (σελ. 78- 96). Αθήνα: Ατραπός.

Μπρατίσης, Θ., Χλαπάνης, Γ. Ε., Μηναΐδη, Α. & Δημητρακοπούλου, Α. (2003). Σχεδιασμός προγράμματος διαρκούς επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών από απόσταση, με βάση δεδομένα έρευνας από τρέχουσα επιμόρφωση στις τεχνολογίες της πληροφορίας και της επικοινωνίας. Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.), *2ο Πανελλήνιο Συνέδριο για την Ανοικτή εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση* (σ. 536-547). Αθήνα: Προπομπός.

Παπαδάκης, Σ., Βελισσάριος, Α. & Φραγκούλης, Ι. (2003). Η επιμόρφωση και μετεκπαίδευση των εκπαιδευτικών στην κοινωνία της πληροφορίας με αξιοποίηση των μεθόδων της Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης. Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.), *2ο Πανελλήνιο Συνέδριο για την Ανοικτή εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση* (σ. 558- 571). Αθήνα: Προπομπός.

Παπαδάκης, Σ., Παρασκευάς, Α. & Τζιμόπουλος, Ν. (2014). *Η αξιοποίηση της σύγχρονης και ασύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης στην επιμόρφωση εκπαιδευτικών*. Ανακτήθηκε 20/4/2015, από τη διεύθυνση http://hmathia14.ekped.gr/praktika14/VolD/VolD_131_142.pdf

Παρασκευάς, Α., Σταμάτης, Δ., Μολοχίδης, Α. & Ψύλλος, Δ. (2001). Η χρήση της διαδικτυακής εικονικής τάξης για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών. Μελέτη περίπτωσης στη φυσική των ρευστών. Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.), *1ο Πανελλήνιο Συνέδριο για την Ανοικτή εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*. Πάτρα: Ε.Α.Π.

Χατζηπαναγιώτου, Π. (2001). *Η Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών: ζητήματα Σχεδιασμού, Οργάνωσης και Αξιολόγησης*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Χλαπάνης, Γ. Ε. & Δημητρακοπούλου, Α. (2005). Επιμόρφωση εκπαιδευτικών μέσω διαδικτύου: Η δημιουργία και ο συντονισμός μιας κοινότητας μάθησης. Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.), *3ο Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, Τόμ. Α (σ. 586- 597). Αθήνα: Προπομπός.

Perraton, H. (1993). (Ed.). *Distance education for teacher training*. London: Routledge.

Robinson, B. & Latchem, C. (Eds.) (2003). *Teacher education through open and distance learning*. New York: Routledge Falmer.

Sherry, L. (1996). Issues in Distance Learning. *International Journal of Educational Telecommunications*, 1 (4), pp. 337-365.

Wenger, E. (1998). *Communities of practice learning, meaning and identity*. Cambridge University Press: Cambridge.